

Mýty o rómskom mýte

Spustenie nášho projektu Rómsky mýtus, ktorý sme odštartovali prezentáciou publikácie Rómovia a sociálne dávky, vyvolal značné reakcie. Priznáme sa, že dokonca väčšie, ako sme očakávali. Okrem desiatok reakcií v podobe e-mailov či stoviek diskusných príspevkov malo sprievodné video k publikácii vyše 100-tisíc zhladnutí v priebehu pár dní. Video si dokonca vyslúžilo podnet podaný na Radu pre reklamu, aj napriek tomu, že sa jedná o edukatívny, a nie reklamný spot.

Medzi reakciami sa okrem podporných príspevkov objavovali často nesúhlasné komentáre, ktoré kritizovali nielen výsledok, ale aj použitú metodiku. Podstatná časť týchto kritických komentárov sa dá vysvetliť tým, že málokto si dal tú prácu a štúdiu prečítať. Ich autori si často domýšľali, čo sme chceli štúdiou povedať. Začali tak vznikať nedorozumenia a na hladinu vyplávali aj **nové stereotypy s mýtickým charakterom**. V nasledujúcom texte na ne reagujeme. Tiež musíme priznať, že metodika nebola popísaná najzrozumiteľnejšie a tak si tiež zaslúži pár vysvetľujúcich riadkov:

1. Keďže štátne úrady nevidujú etnicitu poberateľov sociálnych dávok, závery štúdie sú bezpredmetné.

To, že nepoznáme presný počet Rómov neznamena, že musíme túto oblasť ignorovať. Ani skutočné HDP Slovenska nepoznáme, len ho odhadujeme, navyše často pochybnými metódami. Hoci to nie je ideálny ukazovateľ, je použiteľný. Ani Atlas rómskych komunít nie je ideálny zdroj informácií o počte Rómov, ale podľa nášho názoru je najlepší z existujúcich. Nevznikol prepočtami v bratislavských úradoch, ale oslovením ľudí z miestnych zastupiteľstiev, ktorí majú informácie z „miesta“.

Primárnym cieľom štúdie však bolo verejnosť oboznámiť s proporciami výdavkov verejných financií vo forme sociálnych transferov. To, že dávka v hmotnej núdzi aj so všetkými príplatkami tvorí len 1 % verejných financií, je faktom bez ohľadu na to, koľko rómskych poberateľov tieto dávky poberá. To, že polovica výdavkov na túto dávku končí v 20-tich okresoch, v ktorých žijú dve tretiny slovenských Rómov, vieme na základe dát Úradu práce s istotou tiež.

Preto platí, **že presné fiškálne vyčíslenie dávok na Rómov nepoznáme, odhadnuté čísla však vďaka evidencii úradov považujeme za spoľahlivé**. A tie na vyslovenie záveru stačia: podiely, na základe ktorých sme záver sformulovali, sa výrazne nezmenia ani pri zohľadnení štatistickej odchýlky.

2. Nemožno tvrdiť, že výdavky na Rómov netvoria významnú časť verejných výdavkov na základe sociálnych transferov vyplácaných mnohopočetným rodinám. Nie všetky tieto rodiny sú rómske a mnoho Rómov má menšie rodiny a jedno, či dve deti.

Presne tak. Dôvodom, pre ktorý sme ako jednu zo sledovaných skupín zvolili mnohopočetné rodiny, je práve často zmieňovaná predstava, že keďže Rómovia nepracujú a chcú mať čo najvyšší príjem z dávok, plodia čo najviac detí (túto predstavu dokonca tlmočil aj premiér Slovenskej republiky: „máme veľkú masu Rómov, ktorá nechce nič, len ležať v posteli, lebo zistili, že keď má rodina trinásť-štrnásť detí, tak je to zdroj obživy všetkých“). Považovali sme preto za žiaduce spočítať sociálne transfery vyplácané mnohopočetným rodinám, aby sme túto domnienku uviedli na pravú mieru. Z celkového počtu 678-tisíc rodín, ktorým sa vypláca prídavok na dieťa, má 5 a viac detí len niečo vyše 9-tisíc rodín. Keďže mnohodetných rodín je na Slovensku relatívne málo, sú malé aj priame fiškálne náklady vyplácané týmto rodinám.

Mnohohдетné rodiny sú však len jednou z troch skupín, u ktorých sme sledovali príjem sociálnych transferov. Ďalšou skupinou boli tzv. „rómske“ okresy, tj. 20 okresov v SR, v ktorých žijú viac ako dve tretiny slovenských Rómov (podľa údajov Atlasu). Jedná sa preto o dostatočnú, reprezentatívnu vzorku. Priame fiškálne náklady sledovaných transferov do týchto okresov (strana 23) sme vypočítali na 578 mil. eur ročne (tj. 2,2 % ročného objemu verejných výdavkov). V týchto číslach sú samozrejme zahrnutí aj poberatelia dávok z radov majority, ktorí v uvedených okresoch žijú.

3. K celkovým nákladom na sociálne transfery treba prirátavať aj náklady na väznice, príspevky za plnenie školskej dochádzky, políciu a pod., keďže Rómovia navyšujú výdavky za tieto štátne služby viac ako majorita.

Slovenský sociálny systém pozná vyše 100 sociálnych transferov. Rozhodli sme sa sledovať len tie najznámejšie, resp. tie rozpočtovo najnákladnejšie. Sledované transfery explicitne vymenúvame v úvode štúdie: dávky v hmotnej núdzi, rodinné príspevky a invalidné dôchodky. Do alokovania výdavkov na Rómov zo sektorov ako väznenstvo, justícia, či služby polície, sme sa nepúšťali, keďže k nim neexistujú žiadne bližšie dáta, a do výpočtov by sme museli zahrnúť aj nevyužívanie verejných transferov či služieb zo strany Rómov (minimálne poberanie dôchodkov, nevyužívanie diaľnic, či vysokých škôl).

Zdôrazňujeme však, že vnímať treba najmä proporcie, o ktoré môžu iné výdavky zmeniť celkový výsledok. Často sa napríklad spomína, že Rómovia zneužívajú systém výplaty sirotského dôchodku tým, že k otcovstvu sa prihlási najstarší člen rodiny, ktorý po sebe čoskoro zanechá „sirotu“. Bez ohľadu na faktický stav vecí fiškálna matematika nepustí: Ak by sme aj všetky výdavky vyplácané vo forme sirotského dôchodku pripísali rómskemu etniku, fiškálne náklady vyplácané vo forme sociálnych transferov by vzrástli z uvedených 2,2 % na 2,3 % verejných zdrojov.

V štúdiu netvrdíme, že Rómovia nie sú proporčne významnými príjemcami sociálnych transferov. Sú. Tvrdíme však, že aj keď okruh sociálnych transferov rozšírime (napríklad o príspevky za plnenie školskej dochádzky, políciu, či justíciu), **priame fiškálne náklady vyplácané Rómom ostanú v jednotkách percent.** To nás preto opäť privádza k záveru, že rómska problematika je v prvom rade problémom sociálnym, až potom fiškálnym.

Pri tomto bode môžeme zareagovať aj na poznámky anonymného blogera, ktorý nás obvinil z nesprávneho výpočtu, resp. z nepoctivosti, keď fiškálne výdavky na Rómov údajne neporovnávame k ich podielu na konkrétnej rozpočtovej položke (napríklad podiel Rómov na dávke v hmotnej núdzi), ale k celému rozpočtu.

Ale porovnávame. A to každú jednu sledovanú položku. Vo finálnej tabuľke na strane 23 uvádzame všetky tieto vypočítané podiely. Dozviete sa z nich napríklad aj to, že **podiel invalidných dôchodkov čerpaných rómskymi okresmi je menší, ako na tieto okresy proporčne pripadá.** Celkový podiel čerpania sledovaných finančných transferov „rómskymi okresmi“ dosiahol 33,9 %, pričom reprezentujú 29,3 % populácie. Všetky tieto dáta sa nachádzajú v štúdiu, stačí si ju prečítať.

Porovnanie k celému verejnému rozpočtu je ilustráciou, keďže, ako sme to zdôrazňovali pri prezentácii štúdie a zdôrazňujeme to aj v tejto reakcii, vo verejných financiách sú rozhodujúce proporcie. Verejnosť ich nepozná, popri škrtoch dávok je najobľúbenejšou metódou odstránenia deficitu (2 mld. eur) zníženie platov poslancov (prítom ide „len“ o cca 13 mil. eur). Proporcie koniec-koncov nepozná ani uvedený bloger, keďže verejné financie stotožňuje so štátnym rozpočtom. Štátny rozpočet však predstavuje len niečo vyše 60 % výdavkov verejného rozpočtu, občania ale vo forme daní a odvodov prispievajú aj na chod ďalším inštitúciám verejnej sféry – Sociálne poisťovni, zdravotným poisťovniam, obciam, vyšším územným celkom a rôznym verejným fondom.

4. Mýtus o tisíc eurových rómskych dávkach.

V rámci negatívnych reakcií sa v niektorých príspevkoch objavili informácie, že rómski poberatelia majú aj 1000 eurové podpory. Konkrétne, z kópie dokladu na výplatu dávok v novembri 2013 vyplýva, že jej poberateľka dostala 924,29 eur. Čo už sa však z dokladu nedozviete, z čoho sa táto dávka skladá, a prečo je to taký vysoký obnos. Slovenský sociálny systém so svojou stovkou rôznych dávok, prídavkov a dôchodkov je tak komplikovaný, že sa v ňom problémovo orientuje aj majorita.

Výšku dávok preto treba uviesť na pravú mieru. **1000 eurová výplata dávky v danom mesiaci je vždy jednorazová záležitosť.** Prichádza k nej z dôvodu vyplatenia príplatku k príspevku pri narodení dieťaťa, ktorý v minulom roku činil 678 eur. Príplatok zaviedla prvá vláda Roberta Fica od roku 2007 na prvé narodené dieťa, od roku 2009 sa nárokovateľnosť rozšírila na druhé a tretie dieťa. INESS dlhodobo navrhoval príplatok zrušiť, resp. ho obmedziť len na prvé dieťa. V súčasnosti si však na štátny finančný benefit pri narodení dieťaťa zvykla už majorita, jeho obmedzenie je preto z politického hľadiska problém. Z dávky, ktorá kedysi vôbec neexistovala, sa tak za pár rokov stal benefit, ktorého by sa jeho príjemcovia ťažko vzdávali bez ohľadu na etnickú príslušnosť.

Vráťme sa však k našej poberateľke 1000 eurovej dávky. Koľko má vlastne detí a aká je jej pravidelná dávka? Predpokladáme, že príjmy tejto matky nedosahujú životné minimum, nachádza sa v hmotnej núdzi. Sumu jej nárokov na dávku v hmotnej núdzi môžeme odhadnúť na 206,40 eur mesačne (základná dávka pre jednotlivca s 1 až 4 deťmi + príspevok na bývanie).

Rodičovský príspevok vo výške 199,60 eur sa započítava s dávkou, výslednú sumu preto neovplyvňuje. Výsledná suma sa navýši ešte o prídavky na dve deti v celkovej výške 47,04 eur. Môžeme sa preto domnievať, že výška **pravidelnej mesačnej dávky tejto matky** dosahovala v tomto roku: $206,40 + 47,04 = 253,44$ eur. To, či je to veľa alebo málo, nie je na posúdení ekonómov. **Je však zjavné, že tvrdenie o trvalých 1000 eurových dávkach nezodpovedá realite,** takéto dávky sú jednorazovou záležitosťou, ktorá sa dramaticky zníži hneď v nasledujúcom mesiaci.

Dávky v hmotnej núdzi navyše sú (na rozdiel od niektorých iných sociálnych transferov) testované na príjem aj majetok poberateľa. Ich adresnosť je teda definovaná zákonom. Zneužívanie dávok je nepochybne problémom, ale v štátnom sociálnom systéme v istej miere aj nevyhnutným javom.

5. Prirovnávanie dávok pre nepracujúcich Rómov k starobným dôchodkom či k platom hasičov je nevhodné a neporovnateľné, kvôli pridanej hodnote, ktorú spoločnosti poskytnú, či poskytujú.

Argumenty sa často posúvajú do roviny, že kto štátu neprispieva, nemá ani nič dostávať.

Ak vychádzame z tejto premisy, museli by sme od základu prehodnotiť štátny sociálny systém, ktorý je (má byť) solidárny. Solidárny systém poskytuje dávky tým, ktorí nemajú iný príjem ani majetok. Zabezpečuje základné prežitie. Zásluhovosť je obvyčajne vecou súkromného sektora, ale na Slovensku existuje aj v odvodovom systéme. Kto viac odvádza, dostáva vyšší dôchodok. Rómovia kvôli vysokej nezamestnanosti a kratšej dobe dožitia skoro žiadny dôchodok nedostávajú, prežiť im pomáha práve solidárna dávka v hmotnej núdzi.

V štátnom sociálnom systéme je preto niekto čistý platca, niekto iný čistý príjemca. Všetci všetko od štátu jednoducho dostávať nemôžeme. Ak by sme mali štátnu sociálnu pomoc vyplácať na základe zásluhovosti, museli by sme ako prvé obmedziť dávky v hmotnej núdzi a príspevky zdravotne postihnutým. Pointou štátnej solidarity je totiž smerovať sociálne transfery práve tým, ktorí nemajú vlastné príjmy, ani vlastné zdroje, aby sa o seba postarali.

Verejnosť síce vníma veľmi citlivo, kto sociálny transfer poberá „spravodlivo“ a kto „nespravodlivo“, ale verejné financie takéto rozdelenie nepoznajú. Euro vyplatené vo forme dôchodku je rovnakou nákladovou položkou ako euro vyplatené vo forme dávky v hmotnej núdzi. Obe sa podieľajú rovnakým dielom aj na tohtoročnom deficite vo výške 2 200 mil. eur.

Navyše, financovanie všetkých dôchodkov, výplat a rozpočtových výdavkov je plne závislé od schopnosti súčasných pracujúcich platiť dane a odvody. Fiškálna matematika nepustí: ak tvrdíme, že slovenskí dôchodcovia si zaslúžia vyššie dôchodky, automaticky tým hovoríme, že pracujúci si „zaslúžia“ vyššie odvody a tým pádom nižšie čisté mzdy. Štát môže rozdávať len tie zdroje, ktoré vyberie z peňaženky daňového poplatníka, bez ohľadu na účel, na ktorý ich používa. **Žiadny dôchodca nemá „predplatený“ dôchodok**, to, čo pracujúci dnes zaplatí, poisťovňa zajtra vyplatí a v jej dôchodkovej pokladnici ostane 0 eur. Priebežný dôchodkový systém je hrou na schopnosť štátu vyberať dane a ochotu pracujúcich ich platiť. Ak sa tieto dva faktory rozídu, z „nároku“ na dôchodok ostanú len oči pre plač.

6. Skutočne 90 % Slovákov verí, že živí najmä Rómov? Odkiaľ pochádza tento prepočet?

Oných 90 %, ktoré odzneli v sprievodnom videu Rómsky mýtus, je ilustráciou rozsahu, ktorá je založená na priamych a nepriamych podkladoch:

- 1) *Prieskum realizovaný Nadáciou Milana Šimečku a agentúrou Focus, v ktorom len 13 % respondentov správne uviedlo, že dávka v hmotnej núdzi tvorí necelé 2 % výdavkov štátneho rozpočtu.*
- 2) *Výsledky esejistickej súťaže organizovanej INESS pre študentov stredných škôl na tému výdavkov a príjmov štátu. Dávky pre Rómov boli návrhom znižovania deficitu veľkej väčšiny z nich.*
- 3) *Desiatky prednášok členov INESS na tému problematiky verejných financií na stredných a vysokých školách, pri ktorých sa dávky pre Rómov objavujú so železnou pravidelnosťou ako oblasť, v ktorej môže štát ušetriť významné prostriedky (podobne, ako napríklad na platoch poslancov).*

Pochopiteľne, tvrdenie o 90 % nie je možné priamo otestovať, veľa však napovedia aj reakcie na štúdiu/video a tento článok.